

nucudur. Buna göre akdin mevkuf olması anlamına gelen askı hali, günah ve uhrevî sorumluluk bakımından değilse bile dünyevî sonuçlar bakımından, yani medenî bir müeyyide olması açısından malın teslim alınmasına (kabz) bağlı olarak hüküm ifade eden fesad durumundan daha ağır bir hükümsüzlük mertebesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kadar ağır bir hükümsüzlük mertebesi olmasına rağmen onun bazı Hanefî fakihlerince câiz / sahih akideler kapsamında değerlendirilmesinin başta gelen sebebi, mevkuf akdin bâtil ve fâsid akidlerde olduğu gibi akdin sahihliğini veya kurulmasını engelleyen ve akdin ortadan kaldırılmasını gerektiren bir haram ve günaha şâmil olmaması, akdi bizzat yapanlar açısından dinî-uhrevî bir sorumluluk getirmemesi ve buna bağlı olarak akdi feshetmenin taraflar için bir görev teşkil etmemesidir.

Yukarıdaki iki ana eğilimden hareketle mevkuf akid teorisinin, hüküm ve sonuçlarını meydana getirmesinin ilgili hak sahibinin onayına bağlı olmasından hareketle "bağlı akid teorisi", yapıldığı sırada onay verilip verilmeyeceğinin, dolayısıyla akdin âkibetinin bilinmemesinden hareketle "askıdaki hükümsüzlük" veya "askı hali" yahut "belirsizlik" şeklinde adlandırılması da mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 62-64; XII, 11; XIII, 11, 14; a.m.f., *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372, II, 313; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 135-139, 142, 147-148, 155-156, 158, 192, 305; Kâdihân, *el-Fetâvâ*, II, 133, 175-177; Burhâneddîn el-Merginânî, *el-Hidâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* [Kahire] içinde), VI, 189, 191-192; İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzır*, I, 164-168; Şehâbeddîn ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-fürûf 'ale'l-uşûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1402/1982, s. 168, 187-188; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), II, 84; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 86-95; Ebû Bekir el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, İstanbul 1323, I, 258; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), V, 455; VI, 41-44, 188, 189; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-ḥükkâm*, İstanbul 1317, II, 168, 176; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, II, 75; V, 277; VI, 75, 76; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul 1328, I, 682; II, 53; Murtazâ ez-Zebîdî, *'Ukûdü'l-cevâhiri'l-münîfe*, İstanbul 1309, II, 14; İbn Âbidîn, *Minḥatü'l-ḥâlik 'ale'l-Bahrü'r-râ'ik* (İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* içinde), Kahire 1311, V, 273; *Mecelle*, md. 112, 365, 367, 393, 590, 967, 993; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî fi sevbihi'l-cedîd*, Dimaşk 1967-68, I, 419, 424; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-ḥak fi'l-fikhü'l-İslâmî*, Beyrut 1953-54, IV, 124-197; M. Zekî Abdülber, "el-Askü'l-mevkûf fi'l-fikhü'l-İslâmî ve fi'l-kânûnî'l-medeniyî'l-Mısırî", *Mecelletü'l-kânûn ve'l-iktisâd*, sy. 1-2, Kahire 1955, s. 109-202;

H. Yunus Apaydın, "İslam Hukukunda Mevkûf Akitler (Bağlı Akit Teorisi)", *Eûlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Kayseri 1989, s. 177-200; "Askü'l-mevkûf", *Mu.F.*, XXX, 244-256.

H. YUNUS APAYDIN

MEVLÂ (المولى)

İslâm hukukunda kölesini âzat eden efendi, âzat edilen köle ve velâ sözleşmesinin taraflarından biri anlamlarında kullanılan bir terim (bk. KÖLE; MEVÂLÎ; VELÂ).

MEVLÂ (المولى)

Kur'an'da geçen Allah'ın isimlerinden biri.

Sözlükte "birinin yakını, dostu, arkadaşı ve yardımcısı olmak, onun idaresini elinde bulundurmak" anlamındaki **velâyet** (**vilâyet**) kökünden masdar ismi ve sıfat olan **mevlâ** kelimesi "birine sevgiyle bağlanan, dost, arkadaş, yardımcı; sahip ve mâlik" gibi mânalara gelir. Râgıb el-İsfahânî, kavramın "temel" anlamındaki yan yana oluş faktörünü göz önünde bulundurarak **velâ** kökünün "iki veya daha fazla şeyin aralarında yabancı bulunmama şartıyla birlikte olması" mânasına dikkat çekmiş ve bu birlikteliğin mekân, nisbet, din, dostluk, yardım ve inanca yakınlık için kullanıldığını söylemiştir (*el-Müfredât*, "vly" md.). **Mevlâ** kelimesi Allah'a izâfe edildiğinde maddî unsurlar hariç yakınlığın (kurb) "sevme, koruma, yardım etme, tasarruf ve himayesi altında bulundurma" gibi anlamları öne çıkar. Genel sözlüklerde ve Kur'an-hadis lugatlarında **mevlâ** kelimesi için başlıca şu mânalar sıralanır: Rab, mâlik, efendi (seyyid), köle, âzat eden, âzat edilen, nimet veren, nimet verilen, yardım eden, seven, komşu, amcaoğlu, hısım, yeminli dost, ortak. Yer yer karşıt konumundaki kişileri de ifade eden **mevlâda** aslanan mânâ sevgi ve mânevî yakınlıktır. Kelimenin hem dinî metinlerde hem de müslüman halk arasında kazandığı bu geniş muhteva İslâm dininin önemli bir özelliğini ortaya koyar (a.g.e., a.y.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "vly" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "vly" md.).

Kur'an-ı Kerim'de **vâlî** ile **velî** kelimeleri dışında Allah Teâlâ'nın insanların **mevlâsı** olduğu hususu on altı yerde tekrarlanmaktadır. Bu âyetlerin biri Hz. Peygam-

ber'e, dokuzu müminlere, ikisi mutlak mânâda insana yöneliktir. **Mevlâ** âyetlerin dördünde **nasîr** (yardımcı) kelimesiyle, birinde **hayrû'n-nâsîrîn** (yardım edenlerin en hayırlısı) şeklinde, birinde yine nusret muhtevalı bir dua ile, bir yerde **alîm-hakîm**, iki âyette de **hak** ismiyle birlikte zikredilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "mevlâ" md.).

Mevlâ ismi doksan dokuz esmâ-i hüsnâyı ihtiva eden rivayetlerde yer almıştır. İbn Hacer el-Askalânî, Kur'an'dan derlediği esmâ-i hüsnâ listesine **mevlâ** kelimesini de dahil etmiştir (*DîA*, XI, 408). Mecdüddin İbnü'l-Esîr **mevlânın** yirmiyeye yakın mânasını sıraladıktan sonra çoğunun hadislerde geçtiğini söyler (*en-Nihâye*, "vly" md.). Çeşitli hadislerde **mevlâ** Allah'ın isimlerinden biri olarak zikredildiği gibi (*Müsned*, IV, 293; Buhârî, "Cihâd", 14, "Megâzî", 17) hukukî çerçevede, "Allah ve Resulü efendisi olmayanın velîsi ve efendisidir" buyurulmuş (İbn Mâce, "Ferâ'iz", 9; Tirmizî, "Ferâ'iz", 12), ayrıca sahibinin eziyetine mâruz kaldığı için Hz. Peygamber tarafından âzat edilen bir kölenin, "Ben şimdi kimin velâyeti altındayım?" diye sorması üzerine Resul-i Ekrem ona, "Sen bundan böyle Allah ve Resulü'nün velâyet ve himayesi altındasın" demiştir (*Müsned*, II, 182, 225). **Mevlâ** kelimesinin bir kısmı karşıt konumda olmak üzere çok yönlü kullanışlara açık olması ve mahlûka yaratılmışlık üstü niteliği verme tehlikesinin bulunması sebebiyle olmalıdır ki Hz. Peygamber köle-efendi ilişkileri konusundaki bir tâlimatında şunları söylemiştir: "Hiçbirinin kölesi için 'kulum' demesin, çünkü hepiniz Allah'ın kullarısınız; yalnız 'benim adamım, elemanım (fetâ)' desin. Köle de efendisi için 'rab-bim' değil 'efendim' desin. Yine köle efendisine 'mevlâm' dememelidir; hepinizin **mevlâsı** azîz ve celfî olan Allah'tır" (*Müslim*, "Elfâz", 14).

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî **mevlâ** isminin mânasında mânevî yakınlık ve muhabbetin asıl olduğunu, "yardımcı" şeklindeki anlamın uygun düşmediğini, zira Kur'an'da **nasîr** kelimesinin ayrıca **mevlânın** yanında yer aldığını söyler ve buna bağlı olarak bu ismi zâtî sıfatlardan olan irade içinde mütalaa eder. Abdülkâhîr el-Bağdâdî ise "yardımcı" mânasını göz önünde bulundurarak onun ilâhî fiiller grubuna girdiğini belirtir. **Mevlâ** esmâ-i hüsnâdan **vâlî**, **velî** ve **vedûd** (çok seven, çok sevilen) isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “vly” md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, “vly” md.; *Lisânü'l-'Arab*, “vly” md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, “mevlâ” md.; *Müsned*, II, 182, 225; IV, 293; Buhârî, “Cihâd”, 14, “Megâzî”, 17; Müslim, “Elfâz”, 14; İbn Mâce, “Ferâ'iz”, 9; Tirmizî, “Ferâ'iz”, 12; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 206^b; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-akşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 86^b-87^b; Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i hüsnâ”, *DîA*, XI, 408.

BEKİR TOPALOĞLU

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-i RÛMÎ

(مولانا جلال الدين رومی)

(ö. 672/1273)

Mevleviyye tarikatının kurucusu,
mutasavvıf, âlim ve şair.

6 Rebülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi (Ferîdün-i Sipehsâlâr, s. 22; Eflâkî, I, 73). Öte yandan *Divân-ı Kebîr*'deki bir şiirinden hareketle (III, 49) Şems-i Tebrîzî ile buluştuğunda (642/1244) altmış iki yaşında olduğu, dolayısıyla doğum tarihinin 580 (1184) olması gerektiği ileri sürülmüşse de (Gölpınarlı, *ŞM*, III [1959], s. 156-161), Hellmut Ritter bu iddaiyi geçerli bulmamıştır (*EP* [Ing.], II, 393). Mevlânâ, *Meşnevî*'nin girişinde adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddin'dir. “Efendimiz” anlamındaki “Mevlânâ” unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. “Sultan” mânâsına gelen Farsça “hudâvendigâr” unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle “Belhî” olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nisbetle “Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî” ve müderrisliği sebebiyle “Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm” gibi unvanlarla da zikredilmektedir.

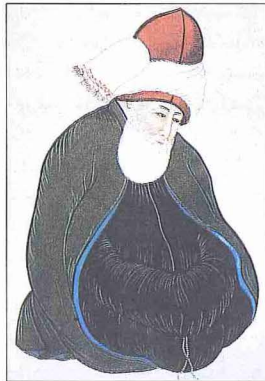
Eserlerinde verdiği bazı bilgiler dışında Mevlânâ ve çevresiyle ilgili bilgiler büyük ölçüde oğlu Sultan Veled'in *İbtidânâme*'si (*Velednâme*), müridlerinden Ferîdün-i Sipehsâlâr'ın *Risâle*'si ve torunu Ulu Ârif Çelebi'nin müridi Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-'ârifin*'ine dayanır. Eflâkî'nin çağdaşı Abdülkâdir el-Kureşî de *el-Cevâhirü'l-muğıyye* adlı Hanefî ulemâsına dair eserinde onunla ilgili kısa bilgi yer alır (III, 343-346). *İbtidânâme*'deki bilgiler birinci elden olmakla birlikte kısa ve özlüdür. Birçok hususta en ayrıntılı bilgileri içeren Eflâkî'nin eserinde ise bazı abartı, çelişki ve hatalar mevcuttur.

Mevlânâ'nın eserlerinde soyuna dair bilgi bulunmamaktadır. *Risâle-i Sipehsâlâr*'da Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in Hz. Ebû Bekir soyundan geldiği belirtilmekte ve *el-Cevâhirü'l-muğıyye*'de Hz. Ebû Bekir'e varan şecere kaydedilmektedir. Eflâkî ve sonraki müelliflerden Abdurrahman-ı Câmî ile Devletşah da onun Hz. Ebu Bekir soyundan geldiğini kaydeder. Öte yandan Eflâkî, Bahâeddin Veled'in bir sözüne dayanarak onun soyunun anne tarafından Hz. Ali'ye ulaştığını söyler (*Menâkıbü'l-'ârifin*, I, 75). Türklüğü ile ilgili tartışmalar ise son döneme ait olup büyük ölçüde, “Beni yabancı sanmıyoruz, ben bu mahalledenim. Sizin mahal-lenizde evimi arıyorum. Her ne kadar düşman görünüyorsam da düşman değilim. Her ne kadar Hintçe söylüyorsam da aslim Türktür” şeklindeki rubâisi çerçevesinde cereyan etmiş, şiirdeki Türk kelimesiyle ırkî mensubiyetin kastedildiğini savunanların yanında bazıları kelimenin burada farklı anlamlara geldiğini, bir kısmı da bununla Türk ırkına ruh yakınlığının kastedildiğini ileri sürmüştür.

Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled, Belh'e yerleşmiş bir ulemâ ailesine mensuptu ve “sultânü'l-ulemâ” unvanıyla tanınmıştı. Sipehsâlâr'a göre tarikat silsilesi Ahmed el-Gazzâlî'ye ulaşan Bahâeddin Veled'in Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddin-i Kübrâ'nın müridi olduğu da kaydedilmektedir. Eflâkî'ye göre Bahâeddin Veled'in annesi Hârizmşahlar hânedanından Alâeddin Muhammed Hârizmşah'ın kızıdır (*a.g.e.*, I, 7-9). Daha eski bir kaynak olduğu halde *Risâle-i Sipehsâlâr*'da yer almayan bu rivayetin Eflâkî'nin hayal ürünü olduğu ileri sürülmüş ve müellifin daha sonra Bahâeddin Veled'in Sultan Alâeddin Hârizmşah'ın torunu olduğuna dair hiçbir şey söylemediğine dikkat çekilmiştir (*a.g.e.*, II, 1252 [neşredenin notu]). Yine Eflâkî'ye göre, Yunan felsefesini benimsedikleri için Fahreddin er-

Râzî ve Zeyn-i Kîşî gibi âlimlerle onların görüşlerine uyan Hârizmşah Alâeddin Muhammed'i vaazlarında ağır şekilde eleştiren Bahâeddin Veled'in (*Ma'ârif*, I, 82) yöneticiler ve ulemâ ile arasının açılmasını fırsat bilen karşıtları onun siyasi gaye güttüğünü, taraftarlarıyla isyan hazırlığı içinde bulunduğunu ileri sürmüşler, bunun üzerine Hârizmşah Alâeddin Muhammed ondan ülkeyi terketmesini istemiş (*Menâkıbü'l-'ârifin*, I, 12-13), o da ailesiyle birlikte Belh'ten ayrılmak zorunda kalmıştır. Ferîdün-i Sipehsâlâr, Bahâeddin Veled'in hükümdarla arasının açılmasından sonra ülkeden çıkarılması kararında Fahreddin er-Râzî'nin hususi gayretleri olduğunu belirtmekteyse de (*Risâle-i Sipehsâlâr*, s. 12-13) Eflâkî'nin kaydettiğine göre Bahâeddin Veled, Belh'ten Fahreddin er-Râzî'nin vefatından en az üç yıl sonra 609'da (1212-13) ayrılmıştır (*Menâkıbü'l-'ârifin*, I, 16). Mevlânâ bu sırada beş yaşındadır. Sultan Veled ise Bahâeddin Veled'in ülkeden çıkarılması kararına temas etmeksizin Belh halkından incindiği için aldığı mânevî işaretle Hicaz'a gitmek üzere şehri terkettiğini ve henüz yolda iken Belh'in Moğollar tarafından istilâ edildiğini belirtir (*İbtidânâme*, s. 240). Reynold Alleyne Nicholson ve Hellmut Ritter, Bahâeddin Veled'in sırf Moğollar'dan kaçmak için Belh'i terkettiğini ileri sürmüşlerse de (*Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, s. 16; *IA*, III, 54) kaynaklarda bu yönde bir kayıt yoktur.

Bahâeddin Veled'in Hicaz yolculuğuyla ilgili olarak Ferîdün-i Sipehsâlâr ile Eflâkî'nin verdiği bilgiler birbirine uyuşmamaktadır. Mevlânâ'nın babası müridleri ve ailesiyle birlikte yol üzerinde bulunan şehirlerde bir müddet konaklayıp sonunda Bağdat'a ulaşmış, orada Şehâbeddin es-Sühreverdî tarafından karşılanmış, Bağdat'tan Kûfe yoluyla Hicaz'a gitmek üzere iken Moğollar'ın Belh'i işgal ettiği haberini almıştır (*Menâkıbü'l-'ârifin*, I, 15-20). Horasan şehirlerinin Moğollar tarafından 617 (1220) yılında istilâ edildiği bilindiğine göre Bahâeddin Veled'in Bağdat'ta bu tarihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Eflâkî'nin yolculuğun daha sonraki safhaları hakkında verdiği tarihler bu bilgiyle çelişmektedir. Eflâkî, Bahâeddin Veled'in Hicaz'dan dönerken Şam'a uğradığını, 614'te (1217) Malatya'ya, 616'da (1219) Sivas'a geldiğini, daha sonra Erzincan üzerinden Akşehir'e geçerek kendi adına yaptırılan medresede dört yıl ders okuttuğunu, oradan Lârende'ye (Karaman) gittiğini, burada da

Mevlânâ
Celâleddin-i
Rûmî